

*МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
Київський державний торговельно-економічний університет  
Вінницький торговельно-економічний інститут  
Вінницька обласна державна адміністрація  
Вінницький державний сільськогосподарський інститут  
Вінницька філія тернопільської академії народного господарства*

# **УКРАЇНА НА ПОРОЗІ ХХІ СТОЛІТТЯ: ЕКОНОМІКА, ДЕРЖАВНІСТЬ**

**ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ ПО МАТЕРІАЛАХ  
міжнародної науково-практичної конференції**

**Вінниця  
30 - 31 березня 2000 р.**

*Том 1*

**Україна на порозі XXI століття: економіка, державність.** Збірник наукових праць по матеріалах міжнародної науково-практичної конференції, м. Вінниця, 30-31 березня 2000 року. / Відп. ред. В 2-х томах. Том 1. – Вінниця: Арбат, 2000. – 280 с.; табл. – Укр. рос. та англ. мовами.

ISBN 966-95526-2-1

До збірника увійшли наукові праці, в яких розглядаються теоретико-методологічні засади, закономірності та проблеми ринкових трансформацій в економіці України, формування ефективної фінансово-кредитної системи, впровадження ефективного менеджменту та маркетингу в діяльність підприємств, вирішення економіко-екологічних регіональних проблем, історичні та правові аспекти національного поступу країни.

*Друкується за рішенням Вченої ради  
Вінницького торговельно-економічного інституту  
(протокол № 7 від 20.03.2000 р.).*

Редакційна колегія:

- В. В. Власенко, д-р біол. наук, проф.;
- І. В. Кузьмін, д-р тех. наук, проф.;
- О. В. Мороз, д-р екон. наук, проф.;
- О. А. Рябчик, д-р екон. наук, проф.;
- В. Т. Сусіденко, д-р екон. наук, проф.;
- С. І. Юрій, д-р екон. наук, проф.;
- І. С. Ткаченко, д-р екон. наук;
- Н. В. Гордополова, канд. екон. наук, доц.;
- Л. С. Коваль, канд. екон. наук;
- В. І. Невмержицький, канд. екон. наук, доц.;
- Л. Б. Ольшевський, канд. екон. наук, доц.;
- І. В. Окоркова, канд. екон. наук, доц.;
- Н. В. Садовська, канд. екон. наук, доц.;
- С. О. Сіренко, канд. екон. наук, доц.;
- А. В. Сірко, канд. екон. наук, доц.;
- М. В. Стопчак, канд. іст. наук, доц.;

ISBN 966-95526-2-1

- © Вінницький торговельно-економічний інститут, 2000
- © Вінницький державний сільськогосподарський інститут, 2000
- © Вінницька філія Тернопільської академії народного господарства, 2000
- © Видавництво "Арбат", 2000

## ПЕРЕДМОВА

На порозі XXI ст. Україна опинилася в ситуації, коли їй необхідно в короткі строки приймати рішення про вибір найраціональнішого шляху виходу із системної кризи до нової, більш потужної економіки, здатної забезпечити добробут країни, розвинути соціальну сферу, підвищити рівень життя всіх громадян.

Єдиним міцним фундаментом для розбудови сучасної України є модель ринкової економіки. Системна перебудова економіки України торкається всіх ланок суспільного життя. Вона вимагає активізації використання природних, трудових та фінансових ресурсів. Однак головною проблемою для економічної науки становить пошук шляхів прискореного переходу до ринку з мінімальними втратами, створення організаційно-економічного механізму перехідного періоду, який дозволяє успішно розв'язувати весь комплекс проблем вільного підприємництва, конкуренції.

Становлення ринкової економіки є об'єктивним процесом суспільного розвитку, що істотно впливає на функціонування та подальшу інтенсифікацію всіх галузей народного господарства, формування соціальної політики суспільства, яка значною мірою здійснюється завдяки використанню економічного механізму невиробничої сфери. Тому дослідження соціальної діяльності суспільства нині набувають особливого значення. Адже невиробнича сфера – важливий структурний підрозділ народногосподарського комплексу України, джерело задоволення багатьох соціальних потреб наших громадян, різних соціальних верств. Саме ця галузь людської діяльності сприяє наповненню ринку різними необхідними послугами, збалансуванню грошових доходів і витрат населення.

У даному збірнику вміщено матеріали наукових праць, де основний акцент зроблено на формуванні економічних відносин в умовах ринку.

Основна частина статей розкриває проблеми підвищення ефективності організаційної, управлінської та маркетингової діяльності підприємств як суб'єктів ринкових відносин, удосконалення бухгалтерського обліку і аудиту згідно національних стандартів, значного поглиблення та розширення зони аналітичного пошуку й діагностики. Блок статей присвячено економіко-екологічним проблемам регіонів та шляхам їх вирішення, а також розкриттю історичних та правових аспектів національного поступу України.

Зміст надрукованих у цьому збірнику статей має як теоретичне, так і прикладне значення. Вони можуть бути корисними для студентів, аспірантів, науковців, практичних працівників організацій, підприємств, установ, які досліджують дану проблему.

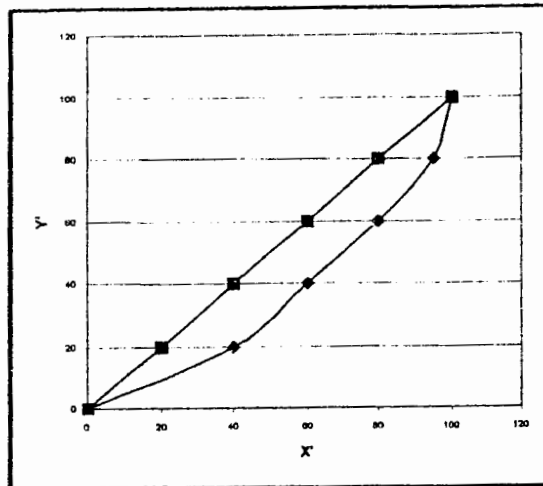


Рис. 1. Загальний вигляд кривої концентрації (кривої Лоренца)

При дослідженні податкового покриття доходів в регіональному розрізі припустимою є слабка концентрація по ознаці співвідношення питомих ваг податкових платежів та доходів. Це свідчить про слабку диференціацію рівня податкового покриття, тобто про справедливості стягування податків в регіональному розрізі по країні в цілому.

В даному випадку розглянуто статичну модель концентрації. Важливим моментом є аналіз тенденцій цього явища та його прогнозування. С цією метою використовуються по окремих регіонах динамічні ряди обсягів податкових платежів і доходів, на основі яких розраховується рівняння тренду у вигляді якоїсь функції  $f(t)$  зі змінною часу  $(t)$ . В результаті отримуємо динамічний ряд як коефіцієнтів локалізації, так і коефіцієнтів концентрації.

Така інформація є важливою базою для розробки та підтримки управлінських рішень, щодо вирішення проблеми забезпечення пропорційності оподаткування.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України "Про систему оподаткування", № 285-14 від 16.12 1997
2. Вдовиченко М.І. Про ефективність податкової системи в Україні // *Фінанси України*.-1999.- № 3. - с. 99-108
3. Економіко-статистичний аналіз споживання і попиту. Головач А.В., Черноскулова З.О. — К., — "Техніка", — 1978. — 184 с.
4. Податкова система України. / Федосов В.М., Опарин В.М. та інші / За ред. Федосова В.М. — К.: Либідь. — 1994. — 511 с.
5. Статистика: Підручник / С.С. Герасименко та ін. / — К.:КНЕУ, 1998. — 468 с.

Гончаренко В.В.

## ВІДРОДЖЕННЯ КООПЕРАТИВНИХ БАНКІВ ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ ВДОСКОНАЛЕННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Кооперативні банки та інші кооперативні фінансові установи займають вагомe місце у фінансово-кредитних системах багатьох країн світу. В залежності від рівня економічного розвитку і специфіки національного законодавства, в кожній країні вони мають свої особливості. В одних країнах це невеликі самостійні організації, що надають

певний набір фінансових послуг, в інших — це фінансові установи, які зовні мало чим відрізняються від комерційних банків, в третіх — це досить потужні, багаторівневі фінансові системи, що надають широкий спектр банківських послуг, в четвертих — знаходяться дещо посередні і займають проміжне місце між банками та іншими фінансовими установами, в п'ятих — одночасно існує декілька різновидів кооперативних фінансово-кредитних установ. В більшості країн кооперативні фінансові установи надають лише фінансові та пов'язані з ними послуги, але в окремих державах — додатково здійснюють й товарні операції чи є універсальними кооперативами з фінансово-кредитними функціями. Все залежить від рівня розвитку фінансово-кредитної системи країни, традицій національного кооперативного руху і особливостей національного законодавства

Кооперативні банки є фінансовими кооперативами і в різних країнах, в залежності від історичних традицій національного кооперативного руху та особливостей законодавства, мають багато різновидів та зустрічаються під різними назвами: "Volksbanken", "Raiffeisenbanken", "DG Bank" — в Німеччині; "Rabobank" — в Нідерландах, "Credit Agricole" та "Credit mutuel" — у Франції, "Co-operative Bank" (кооперативний банк) — в Індії, Уганді та в багатьох інших країнах, "Bank for cooperatives" (банк для кооперативів) — у США, "Credit Union" (кредитна спілка) — у США, Канаді, Великобританії, Кореї, Австралії та багатьох інших країнах; "Spoldzielcza Kasa Oszczednoscowo-Kredytowa" (спільна ощадно-кредитна каса) — у Польщі; "Caisses populaires" (народна каса) — в провінції Квебек, Канада; "Credit mutuel" (взаємний кредит) — в Перу та багатьох інших країнах, "Cooperativas de Ahorro y Credito" (ощадно-кредитний кооператив) — в багатьох країнах Латинської Америки, Крім цього, кооперативні банки зустрічаються під назвами: народний банк, взаємний банк, товариство взаємного кредиту, кредитне товариство, ощадно-позикове товариство (спілка, асоціація), фінансовий кооператив, сільська каса, райфайзен-каса, каса взаємодопомоги тощо.

Для України кооперативні організації у банківській сфері поки що є маловідомим поняттям, яке ще рідко можна почути не тільки серед банкірів, а й у наукових дискусіях. Така ситуація стала наслідком недосконалості українського банківського законодавства. Прийнятий в 1991 році закон України "Про банки та банківську діяльність" передбачив можливість виникнення та розвитку в Україні лише комерційних банків. Незважаючи на те, що закон наче-то створював умови для виникнення банків "різних видів і форм власності" (ст.1), але в інших статтях (ст.2, 22, 23) законом зазначалось, що банки можуть створюватись на акціонерних або пайових засадах і мають керуватись у своїй діяльності законодавством України про акціонерні товариства та інші види господарських товариств. Таким чином, в Україні була сформована банківська система, що складається лише із комерційних банків, створених у вигляді господарських товариств: крім двох державних банків, 125 банків мають юридичну форму відкритого акціонерного товариства, 53 — закритого акціонерного товариства і 31 банк товариства з обмеженою відповідальністю.

Не піддаючи сумніву надзвичайно важливого значення системи комерційних банків, слід відзначити, що банківська система України без розвинутої мережі кооперативних банків є "однобокою" і не може вважатись повноцінною. Для розуміння надзвичайно важливої ролі кооперативних банків у фінансово-кредитній системі держави, необхідно розглянути особливості цих специфічних фінансових установ в порівнянні із традиційними комерційними банками.

Будь-який комерційний банк, незалежно від його організаційно-правової форми, є і завжди буде залишатися формою підприємницької діяльності у кредитно-фінансовій сфері. В зв'язку з цим, власники та клієнти комерційного банку завжди будуть являти собою дві різні групи осіб, які мають різні, часом діаметрально протилежні

інтереси. Всі важливі управлінські рішення стосовно діяльності комерційного банку приймаються його власниками, кількість голосів кожного з яких є пропорційною частці вкладеного в діяльність банку капіталу. Прибуток, як мета та результат діяльності банку, отримується також тільки власниками. Клієнти комерційного банку мають право лише на користування послугами, умови яких встановлюються власниками банку чи їх представниками. Якщо клієнта не влаштовують ці умови, він має право скористатись послугами інших комерційних банків, в яких умови послуг також встановлюються власниками чи їх представниками. Але якщо умови жодного банку повністю не задовільняють клієнта, він буде змушений вибрати один банк, "трохи кращий з усіх" і користуватися послугами цього банку.

Іншою характерною рисою будь-якого комерційного банку є те, що його головною метою є отримання максимального прибутку від своєї діяльності. Всі комерційні банки створюються і працюють заради цієї мети. Ті багаточисельні різноманітні активні та пасивні операції, які здійснюються банками для своїх клієнтів, мають значення для власників банку лише з однієї точки зору — як вони сприяють максимізації прибутку банку. Для комерційного банку не має принципового значення, яке цільове призначення матимуть позичені клієнтам кошти і який ступінь ризику бере на себе клієнт при операціях з позиченими коштами. Для комерційного банку головне — отримання достатніх гарантій, що позичена сума і відсотки по ній клієнтом будутьчасно сплачені.

Для власників комерційного банку ефективність його діяльності визначається відношенням між абсолютною величиною чистого прибутку і величиною статутного (акціонерного чи пайового) капіталу. Чим вище це співвідношення, тим краще виконує свою функцію банк для власників, тим більша сума дивідендів буде розподілена між власниками банку, пропорційно частки кожного в акціонерному (пайовому) капіталі банку. І якщо комерційному банку вдалося досягти виплати певного рівня дивідендів на одну акцію (пай), він ніколи свідомо не почне здійснювати такі банківські операції, які б могли призвести до зниження цього показника.

З однієї сторони, комерційні банки прагнуть залучати кошти під якомога менший відсоток. Але в цьому напрямку можливості банку обмежуються об'єктивними факторами фінансового ринку і мало залежать від нього. В окремих випадках з метою швидкого залучення додаткових фінансових ресурсів чи боротьби з конкурентами, банки навіть піднімають процентні ставки на залучені кошти. Але така фінансова політика ніколи не може стати довгостроковою фінансовою стратегією комерційного банку, бо суперечить головній меті його діяльності.

З іншої сторони, комерційні банки прагнуть надавати кредити під якомога більший відсоток, і брати якомога більшу плату за інші банківські послуги. Але ці прагнення банку також обмежуються цілим рядом об'єктивних умов, головним із яких є пропозиція відповідних послуг на фінансовому ринку та регулюючі механізми центрального банку.

Таким чином, комерційний банк — це фінансово-кредитна установа, створена обмеженою групою юридичних чи/та фізичних осіб для надання фінансових послуг іншим особам з метою отримання максимального прибутку на вкладений в організацію цієї діяльності капітал. Комерційний банк — це організаційна форма підприємництва у фінансовій сфері.

Кооперативний банк — це фінансово-кредитна установа, яка, надає такі ж послуги, що й комерційний банк, але має принципово іншу неприбуткову економічну природу та мету діяльності. Кооперативний банк створюється групою осіб для самозабезпечення фінансовими послугами. В зв'язку з цим, метою діяльності кооперативного банку є не отримання максимального прибутку, а створення засновникам та всім, хто виявить бажання приєднатись до них, більш вигідних умов отримання

банківських послуг порівняно з тими умовами, що діють на фінансовому ринку. Кооперативний банк — це організаційна форма взаємодопомоги у фінансовій сфері.

Надаючи майже однаковий перелік фінансових послуг, кооперативні банки суттєво відрізняються від комерційних банків специфічними кооперативними принципами своєї діяльності:

*по-перше*, власниками кооперативного банку є всі його клієнти. Особа, що стає членом кооперативного банку, щоб користуватись його послугами, одночасно стає його власником;

*по-друге*, кооперативні банки надають кредити та інші фінансові послуги виключно своїм членам. Кооперативний банк не надає послуг особам, що не є членами.

*по-третьє*, кооперативний банк дотримується кооперативного принципу "відкритих дверей", згідно якого членство в кооперативній організації є добровільним та доступним для всіх, хто готовий взяти на себе відповідальність, пов'язану з членством і відповідає вимогам до членства, закріпленим у статуті. В зв'язку з цим, кооператив не має фіксованого членства і кількість членів не є постійною величиною;

*в-четверте*, управління в кооперативному банку здійснюється на демократичних засадах за принципом "один член — один голос", незалежно від суми коштів, внесених до капіталу банку. Всі члени кооперативного банку мають рівні права. Засновники не мають жодних виключних прав та привілеїв у прийнятті рішень та користуванні послугами кооперативного банку;

*в-п'ятих*, кооперативний банк діє на принципах демократичного самоврядування. Вищим органом управління є загальні збори членів, на яких кожен член банку має один голос. Загальні збори обирають органи управління банку (раду директорів, правління) та контролю (ревізійну комісію, надзірну раду), які є підзвітними загальним зборам і, як правило, працюють на громадських засадах. Для професійного ведення діяльності банку і реалізації наміченої фінансової політики, представницькі органи управління створюють виконавчу дирекцію, яка складається із штатних працівників з відповідною професійною підготовкою;

*в-шостих*, членство в кооперативному банку має особистий характер і не може передаватись іншим особам чи у спадок. Прийом в члени здійснюється на підставі особистої заяви в порядку, передбаченому статутом;

*в-сьомих*, метою діяльності кооперативного банку є не отримання прибутку, а забезпечення своїх членів максимальним набором фінансових послуг на найвигідніших для них умовах. В той час, як комерційні банки прагнуть отримати максимальний прибуток за рахунок залучення коштів під якомога нижчі ринкові відсотки і надання їм у кредит під найвищі відсотки, кооперативний банк має протилежну мету — надати кредит під якомога нижчий відсоток і збільшити нарахування на вклади, звичайно, забезпечивши при цьому дотримання всіх встановлених обов'язкових фінансових нормативів. Кооперативний банк прагне до надання послуг за найнижчими цінами та розцінками;

*в-восьмих*, капітал кооперативного банку формується за рахунок внесків членів, які діляться три великі групи: вступні, пайові та цільові. Вступний внесок сплачується одноразово при вступі до банку та при виході з нього не повертається. Ці кошти, як правило, спрямовуються до резервного фонду банку. Пайові внески діляться на обов'язкові та додаткові. Обов'язковий пайовий внесок (обов'язковий пай) є умовою членства і вноситься одноразово або частками до досягнення встановленої величини. Він повертається лише при припиненні членства. Додаткові пайові внески можуть вноситись за бажанням члена та повертатись на встановлених у статуті умовах. Кооперативний банк може встановити обмеження щодо кількості додаткових пайових внесків, які може мати один член товариства. Пайові внески

Таблиця 1. ГОЛОВНІ ВІДМІННОСТІ КООПЕРАТИВНИХ ТА КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

спрямовуються до пайового фонду банку, який використовується для здійснення статутної діяльності. На пайові внески можуть нараховуватись дивіденди, розмір яких, як правило, обмежується законодавством чи статутом. **Цільові внески** вносяться на умовах та в порядку, визначеному статутом чи рішеннями органів управління кооперативного банку. Кошти цільових внесків можуть спрямовуватись на здійснення статутної діяльності чи потреби кооперативу і можуть при певних умовах повністю чи частково повертатись членам;

**в-дев'ятих**, члени кооперативного банку несуть відповідальність за його зобов'язаннями. Ця відповідальність може бути обмеженою чи необмеженою. Обмежена відповідальність має місце, коли член кооперативу відповідає по його зобов'язанням в межах встановленої статутом чи законом грошової суми, яка в більшості випадків є кратною величині пайового внеску (паю). Найрозповсюдженішим розміром обмеженої відповідальності є один (обов'язковий) пай. В окремих випадках зустрічається відповідальність 2-х, 3-х, 5-ти, 10-ти кратна розміру обов'язкового паю. Необмежена відповідальність має місце коли члени кооперативу відповідають за його зобов'язаннями всім своїм особистим майном. Цей вид відповідальності був особливо розповсюджений в XIX ст. на початковому етапі розвитку кооперативного руху, а зараз майже не застосовується.

Таким чином, діяльність кооперативних банків, як і всіх інших справжніх кооперативів, є неприбутковою за своєю природою. В зв'язку з цим, в більшості країн світу кооперативи мають статус неприбуткових (non-profit) організацій не обкладаються податком на прибуток (дохід) та звільняються від багатьох державних і місцевих податків та зборів. Найбільш суттєві відмінності кооперативних і комерційних банків наведено в таблиці 1.

Відродження кооперативних установ у фінансово-кредитному секторі України розпочалось із прийняттям президентського указу №377/93 від 20.09.1993р., яким було затверджено "Тимчасове положення про кредитні спілки в Україні". Аналіз діяльності майже 90 спілок, які входять до складу Національної асоціації кредитних спілок України (НАКСУ) показує, що перспектива їх ефективного розвитку є неможливою без створення ними власних фінансових об'єднань різних рівнів (обласних, регіональних, національного). Ці установи фактично будуть кооперативними банками, об'єднаними в єдину кооперативну фінансову систему. Обласні і регіональні кооперативні банки мають бути побудовані як кредитні спілки кредитних спілок, з можливою участю сільськогосподарських кооперативів та приватних товаровиробників аграрного сектору. Національний кооперативний банк мав би виконувати функцію фінансового об'єднання обласних та регіональних кооперативних банків, створюючи можливість переливання фінансових ресурсів в межах кооперативної фінансової системи.

1 В окремих країнах Європи законодавство дозволяє кооперативним банкам приймати депозитні вклади від осіб, що не є членами, але право на отримання кредитів мають виключно члени банку.

2 Детальніше фінансовий механізм діяльності кооперативних банків описано в монографіях: Гончаренко В.В. Кредитні спілки як фінансові кооперативи: міжнародний досвід та українська практика. - К.: Наукова думка, 1997. - 240с. та Гончаренко В.В. Кредитна кооперація. Форми економічної самопомогі сільського і міського населення у світі та в Україні (теорія, методологія, практика). - К.: Глобус, 1998, 330с.

Ознака	Кооперативні банки	Комерційні банки
Соціальні цілі	Взаємодопомога членів, економічний самозахист на ринку фінансових послуг	немає
Економічні цілі	Скорочення витрат членів на отримання фінансових послуг, створення умов членам для накопичення заощаджень та збереження їх від інфляції	Отримання прибутку власниками від надання фінансових послуг клієнтам
Статус	неприбуткова організація	підприємницька організація
Організаційна форма	кооператив	господарське товариство (акціонерне, з обмеженою відповідальністю) приватна форма
Управління	Демократичне. Кожен член має право одного голосу, незалежно від частки в пайовому капіталі	Приватно-групове. Кількість голосів в пропорції частки в статутному капіталі
Власники	Всі члени, незалежно від часу вступу. Кількість сть власників в обмежується. Членство в дкрите тенденції є до постійного зростання	Засновники та акціонери. Кількість сть кується в момент заснування. Існує тенденція до обмеження кількості власників
Клієнти	Виключно члени-власники	Переважно особи, що не є власниками
Види послуг, що надаються	Всі види фінансових послуг, великий набір нефінансових послуг	Всі види фінансових послуг, окремі нефінансові послуги
Пріоритетні сектори	Сільськогосподарський, дрібний бізнес, домашнє господарство	Велика промисловість, торгівля, менше-домашнє господарство
Капітал	Початковий пайовий капітал є порівняно невеликим, але зростає за рахунок нових членів	Статутний капітал фкується при створенні, є порівняно великим та незмінним
Тенденції розвитку	Побудова "піраміди" (знизу-вверх) (місцеві банки-регіональні банки-національний кооперативний банк)	Створення "вітки" (зверху-вниз) (банк-відділення-філія)
Законодавче регулювання	Кооперативне та (чи) спеціальне або банківське законодавство	Підприємницьке та банківське законодавство
Державна підтримка	У вигляді звільнення від податків, надання пільгових державних кредитів, субсидій тощо	Як правило, лише у вигляді створення сприятливого законодавчого середовища
Державний нагляд	Окремі державні органи, окремі підприємства фінансових центрального банку	Центральним банком